

ОЦІНЮВАННЯ ЯКОСТІ НАВЧАЛЬНИХ ВИДАНЬ ДЛЯ ВИЩОЇ ШКОЛИ

У статті розкрито особливості процедури оцінювання якості навчального видання для вищої школи, зокрема рецензування. Щодо навчальних видань для вищої школи доцільно говорити про рецензування авторських оригіналів та вже виданої книги. Досвід редакторської роботи в університетському видавництві свідчить, що особливі труднощі у викладачів викликає створення методичних рекомендацій через відсутність міністерських вимог до цього виду видань. Подано вимоги до структури методичних рекомендацій, розроблені в Класичному приватному університеті.

Ключові слова: вища школа, навчальне видання, оцінювання, рецензування.

З 10 січня 2009 р. МОНмолодьспорт встановило особливий контроль за прозорістю процедури надання грифів навчальній літературі. Відповідним наказом були затверджені методичні рекомендації щодо структури, змісту та обсягів підручників і навчальних посібників для ВНЗ та тимчасовий порядок надання навчальній літературі грифів [4]. На сайті Міністерства оперативно оновлюється список рукописів навчальних посібників та підручників для ВНЗ, що надішли на грифування в Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН (<http://mon.gov.ua/ua//activity/information-about-ministry-stamps>). Щоб зробити прозорим процес надання грифів Міністерства освіти і науки, у газеті “Освіта України” публікують список усіх надрукованих підручників. Проте, як свідчить аналіз українських навчальних видань, автори та редактори видавництва інколи не зовсім добре розуміють, що являє собою підручник як специфічна навчальна книга. Усунути ряд недоліків можна за допомогою здійснення належним чином процедури оцінювання рукописів (зокрема рецензування) у вищих навчальних закладах, де зазвичай і працюють автори навчальних видань для вищої школи.

На сьогодні існує ґрунтовна науково-теоретична база, присвячена дослідженню теорії підручника. Так, В.П. Беспалько сформулював принципи дидактичної підготовки змісту підручника. В.Г. Бейлінсон розкрив логічну й емоційну культуру навчальної книги, визначив методи її аналізу та конструювання. П.Г. Буга надав практичні рекомендації щодо його структури та змісту. М.І. Тупальський висвітлив сутність процесу створення підручника для вищої школи. А.А. Гречихін, Ю.Г. Древіс розробили принципи побудови, створення й експлуатації електронного підручника, надали типологію вузівської навчальної книги.

Мета статті – розкрити особливості процедури оцінювання якості навчального видання для вищої школи.

Офіційне визнання відповідності навчальної й навчально-методичної літератури вимогам державних стандартів освіти, навчальних планів

і програм, інших нормативних документів, що регламентують зміст освіти, реалізується через процедуру надання Міністерством освіти і науки України відповідного грифа (далі – гриф).

Гриф надається таким навчальним виданням: *підручникам, навчальним посібникам, навчально-наочним посібникам, навчально-методичним посібникам, хрестоматіям, словникам, енциклопедіям і довідникам.*

Міністерство освіти і науки України встановлює два види грифів: “Затверджено Міністерством освіти і науки України” і “Рекомендовано Міністерством освіти і науки України”.

Рішення про надання грифів “Затверджено” і “Рекомендовано” ухвалює міністр на підставі висновків відповідних комісій Науково-методичної ради Міністерства освіти і науки України.

Перед тим, як подати рукопис на отримання грифу, вищі навчальні заклади видають навчальні посібники та підручники з метою апробації. У такому разі виданню надається гриф “Затверджено” або “Рекомендовано” відповідного вишу.

Підготовка підручника або навчального посібника є обов’язком кожного провідного викладача (лектора) з конкретної дисципліни і являє собою логічний підсумок його планової творчої діяльності з розробки поточних програмно-методичних та навчально-методичних матеріалів.

Видання підручників і навчальних посібників у Класичному приватному університеті здійснюється відповідно до Положення про редакційно-видавничу діяльність Класичного приватного університету, затвердженого 12.01.2009 р. [10], та Додатку до нього, затвердженого 06.05.2010 р.

Наш досвід редакторської роботи в університетському видавництві свідчить, що особливі труднощі у викладачів викликає створення методичних рекомендацій. Згідно з Положенням про структуру навчальних видань, методичні вказівки мають такі елементи:

1. Титульний аркуш.
2. Зміст.
3. Вступ.
4. Тема (її номер і назва відповідно до навчальної програми):
– вимоги до знань та вмінь;

- план теми;
- методичні рекомендації щодо вивчення кожного питання та виконання завдань з прикладами, що демонструють методику їх вирішення;
- посилання на рекомендовану літературу після кожного питання;
- критерії оцінювання.

5. Методичні рекомендації до виконання курсових робіт.

6. Загальний перелік рекомендованої літератури.

Особливе значення має етап рецензування.

Наукова рецензія виконує функцію інформування, тобто ознайомлення з науковим твором, осмислення та оцінювання певного наукового знання в науковому соціумі. Автором рецензії є, як правило, фахівець тієї самої галузі, до якої належить рецензований документ, або спорідненої. Основні тематичні блоки рецензії: автор, уявний адресат, зміст, призначення. Оцінюванню підлягають повнота, глибина, всебічність розкриття теми, новизна та актуальність поставлених завдань і проблем, коректність аргументації й системи доказів, достовірність результатів, переконливість висновків.

Щодо навчальних видань для вищої школи доцільно говорити про рецензування авторських оригіналів та вже виданої книги.

Довидавниче рецензування

На цьому етапі визначають найбільш доцільну структуру та зміст плану-проспекту з урахуванням навчальних програм, а також дають загальну оцінку рукопису, що буде поданий до видавництва для подальшої його підготовки до видання.

Довидавниче рецензування включає в себе:

- обговорення на кафедрі вищого навчального закладу підготовленого плану-проспекту рукопису;
- обговорення на кафедрі рукопису та його окремих частин, підготовлених на основі затвердженого плану-проспекту.

Колективне обговорення з урахуванням попереднього рецензування поданого автором плану-проспекту дає змогу виявити наявні упущення змістового та науково-методичного характеру, визначити напрями його доопрацювання.

План-проспект разом з навчальною програмою, анотацією та пояснювальною запискою є основним документом для видавництва під час укладання договору з автором та в роботі з подальшої підготовки рукопису до друку.

Розгляд поданого ВНЗ плану-проспекту здійснюється з урахуванням необхідності узгодження змісту майбутньої книги з іншими навчальними виданнями, адресованими тому самому контингенту читачів. Це дає змогу забезпечити наступність курсів, міждисциплінарні зв'язки, неперервність окремих видів підготовки, уніфікувати структурні елементи підруч-

ків, підготовлених різними авторами, забезпечити видання комплексів книг з окремих дисциплін, серій підручників для спеціальностей тощо.

Обговорення на кафедрі авторського оригіналу або його окремих частин має на меті гарантувати подання до видавництва якісного рукопису. Автор, керуючись умовами договору, будує свою роботу з урахуванням думок, висловлених у ході обговорення рукопису або окремих його частин.

Допрацьований автором рукопис з рекомендацією вченої ради університету направляють до видавництва.

Видавниче рецензування

Включає такі етапи:

- попереднє редакторське рецензування;
- офіційне видавниче рецензування;
- контрольне рецензування.

На рукописи підручників та навчальних посібників затверджується два рецензенти:

- кафедра одного з провідних ВНЗ, яка здійснює підготовку фахівців відповідного профілю;
- провідний фахівець у цій галузі науки, техніки, культури.

Перша рецензія є колективною, кафедральною. Вона є, як правило, основною. Декілька провідних викладачів кафедри ретельно аналізують рукопис та узгоджену думку про нього виносять на обговорення колективу. Кафедральною рецензією дає оцінку рукопису як майбутньому навчальному виданню.

Рецензія фахівця передбачає оцінку насамперед змістового рівня рукопису з позиції її відповідності сучасному стану розвитку тієї чи іншої галузі знань.

Орієнтовну технологію рецензування (права, щодо наукового джерела) запропонувала Г.С. Онуфрієнко [9, с. 225]:

- 1) визначення предмета наукового аналізу (навчальний посібник), аналіз заголовка книги;
- 2) з'ясування актуальності теми для певної галузі знання;
- 3) аналіз композиції і змісту;
- 4) визначення міри новизни й оригінальності в розв'язанні певних проблем;
- 5) окреслення теоретичного і практичного значення рецензованої роботи;
- 6) характеристика виявлених недоліків та помилок у рецензованій роботі за умови аргументування власних зауважень;
- 7) об'єктивне, лаконічне, ясне й чітке загальне оцінювання роботи;
- 8) формулювання висновків з урахуванням виду та жанру рецензованого джерела, його мети й поставлених автором завдань;
- 9) перевірка тексту рецензії на узгодженість між змістом і формою та відповідність чинним мовним нормам;
- 10) редагування тексту рецензії.

Рецензія, як правило, складається з кількох частин: загальної та висновку.

П.Г. Буга зазначає, що в загальній частині рецензент мусить відповісти на такі запитання [3, с. 107–108]:

1. Наскільки рукопис відповідає вимогам навчального процесу, зокрема програмі.

2. Чи відповідає рівень викладення матеріалу сучасним досягненням науки, техніки та культури; наскільки повно використано наявну літературу з дисципліни.

3. Наскільки задовільно розроблений підручник у методичному аспекті та чи відповідає він вимогам викладання цієї дисципліни чи її розділу, чи придатний підручник для самостійної роботи студента (ясність і доступність викладу, відсутність дублювань і зайвого матеріалу).

4. Чи задовольняє структура навчальної книги сучасні вимоги до підручників та посібників для вищої школи.

5. Чи забезпечуються міждисциплінарні зв'язки.

6. Чи правильно з методичного погляду ілюстрований рукопис.

У другій частині рецензії дається детальний перелік і розгляд усіх зауважень рецензента щодо рукопису: неточні та неправильні визначення та формулювання, змістові та стилістичні помилки рукопису, окремі місця, які варто видалити, скоротити або доповнити.

У заключній частині рецензент дає обґрунтований висновок про рукопис у цілому та висловлює загальні пропозиції про подальшу роботу над ним. Якщо рукопис не містить значних недоліків, а вказані можуть бути усунуті автором під час доопрацювання рукопису, то в заключній частині рецензії має бути чітка рекомендація про доцільність видання рукопису як підручника чи навчального посібника та для студентів яких спеціальностей його варто адресувати.

Деякі видавництва розробили спеціальні пам'ятки рецензентам. Так, у "Методичних рекомендаціях рецензенту", підготовлених у видавництві "Вища школа", подано перелік питань, що мають бути висвітлені в рецензії:

1. Загальний аналіз твору щодо його наукового рівня, термінології, структури. Висновок про актуальність теми та доцільність видання рецензованої роботи. Оцінка підготовленого рукопису з погляду мови та стилю.

2. Відповідність змісту програмі курсу, методичним вимогам.

3. Допустимість обсягу рукопису в цілому та окремих його частин. Раціональне скорочення обсягу (вказати, за рахунок якого матеріалу).

4. Відповідність ілюстративного матеріалу викладеній темі, доцільність розміщення його в майбутній книзі, оцінка ілюстрацій з погляду досягнень у цій галузі науки. Рекомендації щодо вилучення малюнків, без яких можна обійтися.

5. Місце рецензованого рукопису серед інших, уже надрукованих на подібну тему: що нового та чим відрізняється від них.

6. Допущені автором неточності та зроблені помилки.

Для означення предмета аналізу, актуальності джерела користуються такими висловами:

У рецензованій роботі...

Важливість рукопису незаперечна...

У рукописі книги...

Робота присвячена актуальній темі...

Актуальність книги зумовлена...

Звернення до цієї проблеми є актуальним...

Короткий зміст джерела характеризують за допомогою таких мовних кліше:

Рукопис складається з параграфів...

На початку підручника подано...

Позитивну оцінку рукопису виражають такі мовні засоби:

Праця містить багатий фактичний матеріал...

Аргументовано й переконливо розкрито змістове наповнення, зокрема, таких ключових понять, як...

Автор справедливо зазначає, детально аналізує, уважно простежує...

Негативну оцінку висловлюють так:

Автор залишає без відповіді такі питання, як...

Серед недоліків рукопису – ...

Викликає сумнів теза автора про те, що...

У висновках використовують такі кліше:

Отже, рецензована робота має важливе значення для...

Заслугою автора варто вважати новий підхід до...

Навчальний посібник є оригінальним за своїм задумом, глибоким за повнотою висвітлення.

Призначення наукового джерела виражають такі мовні формули:

Книга може бути корисною для...

Рецензований рукопис навчального посібника рекомендується до друку і використання в навчально-виховному процесі вищих навчальних закладів.

Поряд із дотриманням вимог наукова рецензія завжди позначається особистісними ознаками, цінностями автора, його вмінням здійснювати фахову оцінку дослідження, коректно робити зауваження, вести науковий діалог з уявним читачем, полемізувати, припускати, пропонувати.

Перевірка якості навчального видання здійснюється, зокрема, на етапі рецензування. Жодна наукова інституція в Україні до сьогодні що не розробляла критерії оцінювання навчальної літератури. Вони формулюються лише під час проведення конкурсів. Тож назріла потреба розробити наукову програму дослідження критеріїв оцінювання, створити систему обміну досвідом у цій галузі українських та зарубіжних учених, організувати обговорення критеріїв, насамперед серед педагогів та редакторів видавництв, які мають відповідну спеціалізацію. Критерії оцінювання мають бути зручними для використання із застосуванням сучас-

них технологій. Саме це визначає перспективи наших подальших досліджень.

Список використаної літератури

- Бессараб А.О. Підготовка навчальних видань для вищої школи / А.О. Бессараб // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. – Запоріжжя, 2011. – Вип. 13(66). – С. 256–266.
- Беспалько В.П. Проблема образовательных стандартов в США и России / В.П. Беспалько // Педагогіка. – 1995. – № 1. – С. 89–94. – (Сравнит. педагогіка).
- Буга П.Г. Вузовский учебник: Создание, выпуск, распространение / П.Г. Буга. – М.: Книга, 1987. – 158 с.
- Вимоги МОН до посібників та підручників МОН України: наказ МОН України від 27.06.2008 р. № 588.
- Гендина Н.И. Нормативно-методическое обеспечение учебного процесса в вузе / Н.И. Гендина, Н.И. Колкова. – Кемерово, 2000. – 170 с.
- Гречихин А.А. Вузовская учебная книга: Типология, стандартизация, компьютеризация: учеб.-метод. пособ. в помощь авт. и ред. / А.А. Гречихин, Ю.Г. Древец. – М.: Логос; Моск. гос. ун-т печати, 2000. – 255 с.
- Зуев Д.Д. Учебная книга – источник становления личности школьника: [подгот. учеб. лит. в изд-ве “Просвещение”] / Д.Д. Зуев // Педагогіка. – 1995. – № 1. – С. 3–10.
- Матеріал для обговорення теми “Система навчального книговидання в Україні: можливості змін”: Українсько-нідерландський проект “Громадські платформи освітньої реформи в Україні” / Г. Касьянов, С. Клепко, Т. Харламова. – К., 2007. – 29 с.
- Онуфрієнко Г.С. Науковий стиль української мови: навч. посіб. / Г.С. Онуфрієнко. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 312 с.
- Положення про редакційно-видавничу діяльність КПУ / розробники: Д.І. Левінзон, А.О. Бессараб. – Запоріжжя, 2009. – 22 с.
- Положення про структуру навчальних видань / КПУ. – Запоріжжя, 2010. – 3 с.
- Редакционная подготовка изданий: учебник для вузов / [Антонова С.Г., Васильев В.И. и др.]. – М., 2002. – 468 с.

Стаття надійшла до редакції 20.06.2013

Бессараб А.А. Оценка качества учебных изданий для высшей школы

В статье раскрыты особенности процедуры оценивания качества учебного издания для высшей школы, в частности рецензирования. Относительно учебных изданий для высшей школы целесообразно говорить о рецензировании авторских оригиналов и уже изданной книги. Опыт редакторской работы в университетском издательстве свидетельствует, что особые трудности у преподавателей вызывает создание методических рекомендаций из-за отсутствия министерских требований к этому виду изданий. Представлены требования к структуре методических рекомендаций, разработанные в Классическом приватном университете.

Ключевые слова: высшая школа, учебное издание, оценка, рецензирование.

Bessarab A. The quality control of the educational editions for higher school

The article discloses the features of the estimation procedure of quality textbooks for higher school, in particular the review.

Experience of editing a university press indicates that the special difficulties for teachers is the creation of guidelines for lack of ministerial requirements for this type of media. Presents requirements for the guidelines developed by the Classical Private University.

In step prepress review determined the most feasible structure and content outline based educational programs, and provides overall assessment of the manuscript to be submitted to the publisher for further prepare it for publication. Discussions at the Department of copyright original or its parts is to ensure submission to publishing high quality manuscripts.

Publishing the review includes previous customer review, official publishing the review, monitoring review.

The article presents common language for the definition of the object of analysis and the relevance of the source, the presentation summary of the sources of positive and negative evaluations, destination source.

In addition to the requirements of scientific critique always affects personality characteristics, values of the author, his ability to exercise professional assessment study correctly make observations, conduct research dialogue with an imaginary reader, to argue, to assume offer.

Checking the quality of education by publishing, in particular, during the review. No scientific institution in Ukraine to date not developed criteria for evaluating textbooks. They are formulated only during competitions. So there is a need to develop a scientific research program criteria, a system for exchange of experience in the field of Ukrainian and foreign scientists to organize the discussion of criteria, especially among teachers and editors in publishing houses, with appropriate specialization. Evaluation criteria should be comfortable to use with modern technology.

Key words: higher school, educational edition, evaluation, reviewing.